

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

*Толстова А.В., к.е.н., доцент,
Хоменко К.В., магістр (УкрДУЗТ)*

Стаття присвячена проблемі оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Досліджено особливості оцінювання рівня економічної безпеки, розроблено методiku оцінювання рівня економічної безпеки. Розкрито основи формування системи оціночних показників на підприємстві, представлено алгоритм оцінки рівня економічної безпеки на підприємстві. Узагальнення результатів оцінювання економічної безпеки підприємства за двома етапами здійснюється шляхом визначення зон економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, методика оцінювання, інтегральний показник, показники прибутку.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

*Толстова А.В., к.э.н., доцент,
Хоменко Е.В., магистр (УкрГУЖТ)*

Статья посвящена проблеме оценки уровня экономической безопасности предприятия. Исследованы особенности оценки уровня экономической безопасности, разработана методика оценки уровня экономической безопасности. Раскрыты основы формирования системы оценочных показателей на предприятии, представлены алгоритм оценки уровня экономической безопасности на предприятии. Обобщение результатов оценки экономической безопасности предприятия за два этапа осуществляется путем определения зон экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, методика оценки, интегральный показатель, показатели прибыли.

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

*Tolstova A. V., Ph.D., associate professor,
Khomenko E. V., master (USURT)*

The article is devoted to the problem of assessing the level of economic security of an enterprise. The features of assessing the level of economic security are investigated; a methodology for assessing the level of economic security is developed. The fundamentals of the formation of a system of evaluation indicators in an enterprise are disclosed, and an algorithm for assessing the level of economic security in an enterprise is presented. An important component of the level of economic security of an enterprise is corporate security, and a methodology for its assessment is presented. The generalization of the results of the assessment of the economic security of the enterprise in two stages is carried out by

determining the zones of economic security of the enterprise. The method of assessing the level of economic security of an enterprise at the present stage should combine not only theoretical but also practical value. That is, it should be such that its use, conducting of calculations and formulation of conclusions could be implemented by the managers within the enterprise, and did not require the involvement of additional consultants and executors, as well as additional investment in software, etc. The method of assessing the economic environment of the security industry has been developed on the basis of the economic development of the security industry based on the performance of the integral development, which is all of the warehouse, which is economical, and has been used for the development of the business environment. The application of this methodology will allow determining the economic zone in which the enterprise is located to develop a set of measures to ensure an adequate level of safety, increase the degree of economic feasibility of making a decision regarding the priority of the enterprise's reaction to self-preservation, stabilization, formation of competitive, innovative positions or position of provision of long-term potential within ensuring economic security of the enterprise.

Key words: *economic security, enterprise, assessment methodology, integral indicator, profit indicators.*

Постановка проблеми. Нестабільність економічної системи України, відсутності сприятливих умов для ведення та підтримання ефективної підприємницької діяльності, наявність протиріч у законодавчій базі та кризові явища грошово-кредитної системи, валютного ринку країни призводять до погіршення стану вітчизняних підприємств. Таким чином, підприємства опинилися в складній ситуації і стикаються з новими загрозами, серед яких зростання курсу валют, підвищення цін, рівня податкового тиску, несприятливість інвестиційного клімату, падіння купівельної спроможності населення. Саме тому, на сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні ключовим напрямком роботи підприємства має стати забезпечення належного рівня економічної безпеки, що, в свою чергу, обумовлює необхідність визначення дієвої методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин загальної проблеми. Теоретичні основи оцінки рівня економічної безпеки підприємства знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: В. Дикань

[1, 2, 5], І.Воловельська [2], І. Назаренко [3], С. Ілляшенко [7], Н. Реверчук [9], Т.Сухорукова [4], Г. Швиданенко [6], Нагорна І.І. [8] та інші. Згадані праці мають високу науково-теоретичну й практичну цінність, оскільки надають категоріальний і методологічний апарат. Однак, в сучасних умовах розвитку виникає необхідність визначення методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, яка дозволить врахувати всі аспекти діяльності підприємства та узгодити показники прибутку з показниками рівня економічної безпеки ресурсно-функціонального підходу.

Метою статті є розробка методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна дієва методика оцінки економічної безпеки підприємства повинна відповідати великій кількості вимог, що ставить перед нею специфічна українська ринкова економіка, тобто вона повинна враховувати велику кількість аспектів діяльності конкретного підприємства та надавати чіткі і достовірні результати, на базі яких можливо б було приймати кваліфіковані управлінські рішення стосовно підвищення або

збереження рівня економічної безпеки підприємства [11].

Проведений сучасними науковцями аналіз існуючих на сьогодні найбільш розповсюджених методик оцінки економічної безпеки підприємства встановив, що кожна з них має певні недоліки та обмеження, а тому існує необхідність у вдосконаленні існуючих підходів до вирішення поставленої проблеми. Додатково підсилює необхідність у цьому також виявлена потреба у обов'язковому врахуванні галузевих аспектів та особливостей діяльності підприємства [12].

Методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства на сучасному етапі повинна поєднувати в собі не тільки теоретичну, але й практичну цінність. Тобто вона повинна бути такою, щоб її використання, проведення розрахунків та формулювання висновків могли бути реалізовані управлінцями в межах підприємства, а не потребували залучення додаткових консультантів та виконавців, а також додаткових капіталовкладень на програмне забезпечення, тощо [13].

У зв'язку з цим, методика оцінки економічної безпеки підприємства має бути побудована на основі використання таких рані виявлених методик, як:

- оцінювання економічної безпеки підприємства на основі показників прибутку;

- формування інтегрального показника економічної безпеки за ресурсно-функціональним підходом [11, 12].

Саме зазначені методики дозволяють врахувати як принципову важливість для будь-якого підприємства отримання прибутку, так і той факт, що економічна безпека підприємства поняття комплексне, а тому оцінювання потребують усі головні аспекти, що спричиняють свій вплив на неї.

Таким чином оцінювання рівня економічної безпеки підприємства пропонуємо проводити в декілька етапів (рис.1.):

1) визначення знаходження підприємства в стані економічної безпеки за рівнем чистого прибутку, тобто за принципом достатності його для реалізації простого та розширеного відтворення з врахування фактору інфляції;

2) визначення інтегрального показника економічної безпеки на основі оцінювання складових, що мають місце в діяльності підприємства за галузевим принципом;

3) узгодження першого та другого етапів оцінювання, визначення зони економічної безпеки підприємства.

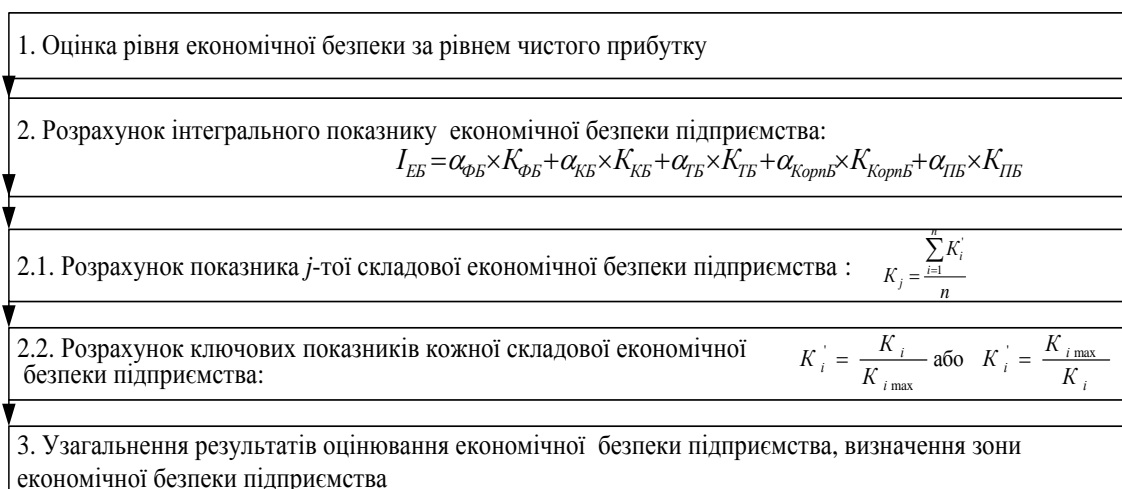

Рис. 1. Ключові етапи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства

Встановлено, що підприємство перебуває в стані економічної безпеки лише у тому випадку, коли воно отримує прибуток, а розмірів чистого прибутку достатньо для покриття витрат на просте відтворення з врахуванням фактору інфляції. Стан підприємства тим безпечніший, чим більше чистий прибуток перевищує розміри скорегованих на рівень інфляції амортизаційних відрахувань. На основі цього твердження можна сформулювати порядок отримання висновків про «перший рівень економічної безпеки підприємства». Таким чином перший етап оцінювання рівня економічної безпеки пропонуємо здійснювати в такій послідовності [8]:

1) визначення розмірів нарахованих в аналізованому році амортизаційних відрахувань за основними виробничими фондами підприємства та проведення їх корегування на рівень інфляції:

$$Am^{inf} = Am \cdot \left(1 + \frac{T_{inf}}{100}\right), \quad (1)$$

де, Am – амортизація основних засобів;

T_{inf} – темпи інфляції в аналізованому періоді.

2) визначається різниця між нарахованою амортизацією та амортизацією з врахуванням інфляції:

$$\Delta Am = Am^{inf} - Am, \quad (2)$$

Розмір нестачі коштів для простого відтворення, відшкодованих за рахунок амортизаційних відрахувань, які повинні бути покриті за рахунок реінвестованого прибутку.

3) визначається розмір прибутку, що залишився у розпорядженні підприємства;

4) визначається частка прибутку, що реінвестується, після чого різниця між нарахованою та скорегованою амортизацією (ΔAm) порівнюється з рівнем прибутку, що спрямоване на реінвестування (Pr_m). Якщо

$Pr_m \geq \Delta Am$, то підприємство перебуває в стані економічної безпеки першого рівня. Якщо $Pr_m < \Delta Am$, підприємство в стані економічної небезпеки першого рівня.

Другий етап оцінки економічної безпеки полягає у визначенні рівня інтегрального показника, який оцінює кожну з складових з врахуванням вагомості їх впливу на кінцевий рівень економічної безпеки підприємства. Тому необхідним є визначення показників, що мають бути оцінені в межах кожної складової [10].

Інтегральний показник рівня економічної безпеки підприємства пропонуємо визначати відповідно до ресурсно-функціонального підходу [12]:

$$I_{EB} = \sum_{j=1}^5 K_j \times \alpha_j, \quad (3)$$

або

$$I_{EB} = \alpha_{\PhiБ} \times K_{\PhiБ} + \alpha_{КБ} \times K_{КБ} + \alpha_{ТБ} \times K_{ТБ} + \alpha_{КорпБ} \times K_{КорпБ} + \alpha_{ПБ} \times K_{ПБ}, \quad (4)$$

де K_j - показник j -тої складової економічної безпеки підприємства;

α_j - показник вагомості j -тої складової економічної безпеки підприємства.

$K_{\PhiБ}$ - показник фінансової безпеки підприємства;

$K_{КБ}$ - показник кадрової безпеки підприємства;

$K_{ТБ}$ - показник технічної безпеки підприємства;

$K_{КорпБ}$ - показник корпоративної безпеки підприємства;

$K_{ПБ}$ - показник правової безпеки підприємства;

$\alpha_{ФБ}$ - показник вагомості фінансової безпеки підприємства;

$\alpha_{КБ}$ - показник вагомості кадрової безпеки підприємства;

$\alpha_{ТБ}$ - показник вагомості технічної безпеки підприємства;

$\alpha_{КорпБ}$ - показник вагомості корпоративної безпеки підприємства;

$\alpha_{ПБ}$ - показник вагомості правової безпеки підприємства.

Під час формування інтегрального показника слід врахувати, що кількість показників для різних складових економічної безпеки є не однаковою, що може здійснити суттєвий вплив на об'єктивність отриманих результатів, тому показник j -тої складової економічної безпеки підприємства пропонуємо визначати наступним чином:

$$K_j = \frac{\sum_{i=1}^n K'_i}{n}, \quad (5)$$

де K_j - показник j -тої складової економічної безпеки підприємства;

n - кількість показників в j -тій складовій економічної безпеки підприємства.

Для кожної складової економічної безпеки підприємства визначається показник, що оцінює негативні тенденції, що спричиняють вплив на загальний рівень економічної безпеки, з єдиним діапазоном вимірювання від 0 до 1 [13].

Розрахунок ключових показників кожної складової економічної безпеки підприємства доцільно проводити наступним чином [12, 13, 14]:

для показників стимуляторів:

$$K'_i = \frac{K_i}{K_{i\max}}, \quad (6)$$

для показників дестимуляторів:

$$K'_i = \frac{K_{i\max}}{K_i}, \quad (7)$$

де K'_i - скорегований показник j -тої складової економічної безпеки підприємства;

K_i - значення i -го показника показник j -тої складової економічної безпеки підприємства;

$K_{i\max}$ - максимальне або нормативне значення i -го показника показник j -тої складової економічної безпеки підприємства.

Система показників складових економічної безпеки підприємства на основі яких доцільно визначати рівень безпеки представлено в табл. 1.

Важливим кроком в оцінюванні рівня економічної безпеки підприємства є визначення вагових коефіцієнтів, що мають відобразити внесок кожної складової економічної безпеки підприємства в загальний її рівень. Визначення таких коефіцієнтів може бути проведене за допомогою методу аналізу ієрархій, що добре зарекомендував себе під час проведення аналогічних досліджень і, на відміну від загально вживаного ранжування за експертним методом, дозволяє отримати більш об'єктивні та достовірні результати. Метод аналізу ієрархій був розроблений та докладно вивчений американським математиком Томасом Сааті [19, 20]. Сутність методу полягає у ієрархічному представленні елементів, які характеризують певну проблему. Реалізація методу полягає у декомпозиції аналізованої проблеми на прості елементи та подальшому аналізі суджень про них шляхом проведення попарного порівняння, в результаті якого можуть бути отримані дані про пріоритетність одних елементів перед іншими.

Таблиця 1

Система показників оцінювання рівня економічної безпеки підприємства

Складова економічної безпеки	Характер показника	Показники
Фінансова безпека [14, 15, 16, 17]	Стимулятор Стимулятор Стимулятор Стимулятор Стимулятор	- коефіцієнт незалежності; - коефіцієнт покриття; - коефіцієнт абсолютної ліквідності; - коефіцієнт прибутковості; - коефіцієнт оборотності оборотних коштів
Кадрова безпека	Стимулятор Стимулятор Стимулятор Стимулятор	- рівень заробітної плати у порівнянні з середнім рівнем по регіону; - темпи зростання продуктивності праці у порівнянні з темпами зростання заробітної плати в середньому по підприємству; - рівень трудової дисципліни, який є надзвичайно важливим для будь-якого підприємства, діяльність яких пов'язана з постійно присутніми ризиками і відповідальністю за життя та здоров'я пасажирів та інших учасників руху, а також зі збереженням вантажів; - плинність кадрів, яка є реальним показником задоволеності персоналу умовами праці та рівнем заробітної плати
Технологічна безпека	Дестимулятор Дестимулятор Стимулятор	- рівень фізичного зносу основних фондів підприємства; - аварійність та надзвичайні випадки з вини невідповідного технічного стану обладнання; - процеси оновлення та приросту основних виробничих фондів
Правова безпека	Стимулятор Стимулятор Стимулятор	- юридична грамотність складання документів на підприємстві; - частка судових справ, по яких були отримані задовільні результати під супроводом юридичного відділу підприємства; - економічна ефективність витрат на утримання юридичного відділу
Корпоративна безпека	Стимулятор Стимулятор Стимулятор	- кількість мажоритарний акціонерів та їх вагомість; - співвідношення пакетів у мажоритарних акціонерів; - співвідношення пакетів акцій у мажоритарних та міноритарних акціонерів

Слід зазначити, що інтегральний показник економічної безпеки підприємства (I_{EB}) може приймати значення в діапазоні від 0 до 1. При цьому наближення значення до 1 свідчить про зменшення ймовірності негативних змін на підприємстві, та, відповідно, про збільшення рівня економічної безпеки,

наближення значення до 0 – про зменшення рівня економічної безпеки підприємства. Таку оберненість показників слід врахувати у шкалі оцінювання, бо шкали оцінювання економічної безпеки, що наведені авторами оснований на зворотному, тобто вони сформовані за принципом: чим

вищий показник, тим вищий рівень економічної безпеки підприємства [13].

Інтегральний показник економічної безпеки підприємства може приймати наступні значення [12]:

- від 0 до 0,29 – ймовірність негативних змін висока;
- від 0,3 до 0,49 – негативні зміни ймовірні;
- від 0,5 до 1 – ймовірність негативних змін низька.

Аналізуючи наведену шкалу для оцінювання значень інтегрального показника економічної безпеки

підприємства, можна відмітити, що, фактично, негативними для підприємства є в стратегічному плані значення менше за 0,5, тому саме це значення є тією критичною точкою, що має бути врахована під час поєднання результатів оцінювання економічної безпеки підприємства.

Узагальнення результатів оцінювання економічної безпеки підприємства за двома етапами дозволяє визначити зони економічної безпеки підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика зон економічної безпеки підприємства [11, 12]

Зони ЕБП	Показники першого етапу	Показники другого етапу	Значення	Зміст
Зона I	$Pr_m \geq \Delta A_m$	[0,5; 1]	Економічна безпека	ЕБП
Зона II		[0,3; 0,49]	ЕБП I-го рівня	Поточна ЕБП
Зона III		[0,3; 0,49]	ЕБП II-го рівня	Стратегічна ЕБП
Зона IV	$Pr_m < \Delta A_m$	[0, 2,29]	Економічна небезпека	Абсолютна економічна небезпека

Зона I представляє собою зону абсолютної економічної безпеки як з поточної, так і зі стратегічної точки зору. Потрапляння підприємства до цієї зони свідчить про економічну стабільність та ефективне управління ресурсами, наслідком яких є отримання прибутку, достатнього для відтворення, та низька ймовірність суттєвих змін в стані підприємства під впливом негативних факторів внутрішнього або зовнішнього середовища. Метою управління економічною безпекою підприємства в цій зоні є утримання та розвиток усіх існуючих переваг [11].

Зона II є зоною поточної економічної безпеки, в межах якої підприємству вистачає отриманого прибутку для відтворення, однак його функціонування є нестабільним та чутливим до негативних змін середовища, значна мінливість якого може призвести до потрапляння

підприємства в зону IV, тобто в зону абсолютної економічної небезпеки. Метою управління економічною безпекою підприємства в зоні II є підвищення ефективності використання та управління ресурсами з метою забезпечення довгострокової економічної безпеки [11].

Зона III є певною перехідною зоною між станами економічної безпеки та небезпеки. Потрапляння до цієї зони свідчить про наявність у підприємства можливості до стабільного функціонування в стратегічній перспективі завдяки досить ефективному управлінню ресурсами та наявності значного потенціалу для подальшого розширення позитивних тенденцій. Метою управління економічною безпекою є підтримання та розширення усіх наявних переваг з метою отримання прибутку, достатнього для забезпечення процесів відтворення [11].

Зона IV є зоною абсолютної економічної небезпеки підприємства. Потрапляння до цієї зони свідчить про нестабільність та значні негативні тенденції в розвитку підприємства, неефективність управління наявними ресурсами, що вже в короткостроковій перспективі призведе підприємство до скорочення виробничих можливостей через неможливість забезпечення навіть простого відтворення та банкрутства в довгостроковій перспективі. Метою управління економічною безпекою підприємства в зоні IV є розробка та впровадження негайних заходів для виведення підприємства з кризи [11].

Висновки. Таким чином, розроблена методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства базується на визначенні рівня економічної безпеки на основі показників прибутку та інтегрального показника, який враховує всі складові економічної безпеки підприємства. Застосування зазначеної методики оцінювання дозволить визначити зону економічної, в якій знаходиться підприємство, розробити комплекс заходів щодо забезпечення належного рівня безпеки, підвищити ступінь економічної обґрунтованості прийняття рішення стосовно пріоритетності реакції підприємства щодо самозбереження, стабілізації, формування конкурентної, інноваційної позицій або позиції забезпечення довгострокового потенціалу в межах забезпечення економічної безпеки підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дикань В.Л. Економічна безпека підприємства: Навчальний посібник. / В.Л. Дикань, І.В. Воловельська, О.В. Маковоз. – Харків: УкрДазт, 2011. – 266с.
2. Дикань В.Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки, оцінки ризиків та ймовірності банкрутства підприємства: монографія. / В.Л. Дикань, І.Л. Назаренко. – Харків: УкрДАЗТ, 2011. – 142 с.
3. Сухорукова Т.Г. Методика оцінки рівня економічної безпеки дистанції колії / Т.Г. Сухорукова, І.Л. Назаренко // Харків – Вісник економіки і промисловості. – 2014 - №48. – С. 64-69
4. Сухорукова Т.Г. Побудова системи екологічної безпеки підприємства та оцінка її функціонування в системі загальної економічної безпеки: Тренди та інновації в сучасній економіці: колективна монографія/ За аг. Ред. д.е.н., проф. О.С.Іванілова. – Харків: ХНУБА, 2015 – 328с. (165-176)
5. Дикань В.Л. Методика експрес-діагностики економічної безпеки підприємства залізничного транспорту / В.Л. Дикань, І.В. Воловельська //Ефективна економіка. - 2016. - №3.- Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4821>
6. Економічна безпека бізнесу : [навч. посіб.] / [Швиданенко Г. О., Кузьомко В. М., Норіцина Н. І. та ін.] ; за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2011. – 511 с.
7. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : [навч. посіб.] / С. М. Ілляшенко. – [2-ге вид., доп і перероб.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
8. Нагорна І. І. Оцінка стійкості економічної безпеки промислового підприємства / І. І. Нагорна // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 249-250.
9. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : [монографія] / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195с.
10. Дмитрієв І. А. Управління економічною безпекою автотранспортного підприємства : монографія / Дмитрієв І. А., Близнюк А. О., Онісіфорова В. Ю. – Х. : ХНАДУ, 2014. – 216 с.
11. Близнюк А. О. Аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства / А. О. Близнюк // Вчені

записки Університету "КРОК" : зб. наук. пр. / Вищ. навч. закл. "Університет економіки та права "КРОК". – К., 2013. – Вип. 34. – С. 240 – 247.

12. Близнюк А. О. Методичні основи оцінювання економічної безпеки підприємства / А. О. Близнюк // Економічний простір : зб. наук. праць. Вип. 55. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – С. 188–194.

13. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

14. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.

15. Діагностика економічної безпеки підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 [Електронний ресурс] / Ю.

В. Шутяк; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2011. – 21 с. – укр.

16. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

17. Бочаров В. В. Корпоративные финансы / В. В. Бочаров, В. Е. Леонтьев. – СПб. : Питер, 2004. – 592 с.

18. Дмитрієв І.А. Управління ризиком рейдерського захоплення підприємства: монографія / І.А.Дмитрієв, В.Ю. Нестеренко. – Харків: ХНАДУ, 2011. – 164 с.

19. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М.: Радио и связь, 1993. – 278 с.

20. Казаков Н.П. Экспертное оценивание экологической безопасности рекреационного района на основе метода анализа иерархий / Н.П. Казаков, В.Н. Пшенин // "Вестник ИНЖЭКОНа". – №3(8). – 2005. – С. 86-90.